

Een nieuwe uitgever; een nieuwe jas. Nieuw is ook het geluid van het traditionele 'marginaal'. De komende paar beginstukjes zullen aan één thema worden gewijd: de sluipende sociologisering van het dagelijks leven, oftewel sociologie als zinkend cultuurgood. Zaken die eigenlijk geen wetenschap meer zijn, omdat iedereen het al weet.

De sluipende sociologisering van het dagelijkse bestaan: het Thomas theorema

Hoewel het al wat ouder is, klinkt het Thomas theorema niet minder wetenschappelijk dan de Bell curve, die vandaag de gemoederen bezig houdt. Het is tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog. De Amerikaanse sociologie breekt met kracht door. Florian Znaniecki en William I. Thomas beginnen de publikatie van hun vijfdelige *The polish peasant in Europe and America* en schrijven daar een *Methodological note* bij. 'If men define situations as real, they are real in their consequences.' Natuurlijk hadden Weber en Durkheim in Europa dezelfde notie al ontwikkeld in hun analyses van de protestantse geest en het kapitalisme of van anomie en zelfmoord, maar het helpt als je het kort formuleert. De bekendste verpakking van het Thomas theorema is de zichzelf vervullende voorspelling, of – in een de hele zaak nogal aan het wankelen brengende variant – de zichzelf vernietigende voorspelling. Ik vermoed dat de sociologische populariteit van de self fullfilling prophecy mede te danken is aan het door Robert K. Merton eraan gewijde hoofdstuk in diens *Social theory and social structure*. In die verpakking speelden ook latente functies en onbedoelde gevolgen van sociaal handelen een grote rol. Dat zijn verwante leerstukken van het sociologisch sediment in het collectieve bewustzijn.

Het gerucht gaat dat een bank insolvent is, er ontstaat een run op de bank en daardoor gebeurt wat men eerst nog ten onrechte vreesde. Examenvrees maakt dat je het examen inderdaad niet haalt. Lieden met vooroordelen over negers of joden veroorzaken gedrag, dat die oordelen helpt uit te lokken. Daarentegen: de voorspelling van een tekort aan artsen veroorzaakt een teveel aan artsen; wanneer dat teveel wordt voorspeld komt er een tekort. De varkenscyclus.

De zichzelf vervullende voorspelling is het Droste-cacaobus-effect van de sociale wetenschappen. Een wereld barstens vol reflexiviteit. De werkelijkheid wordt sociaal geconstrueerd, maar net als je denkt te weten hoe, gaat het weer anders. De definitie van de situatie maakt de werkelijkheid, maakt de definitie, maakt de werkelijkheid, enzovoort. Er zijn twee interessante richtingen waarin deze reflexiviteit van de sociale werkelijkheid werkt. Ten eerste op die realiteit zelf, die verandert onder invloed van de bewust geworden kennis die ervan bestaat; en vervolgens op de sociologische theorie, die door zichzelf onderuit gehaald dreigt te worden. Of er vooruitgang is in de sociale werkelijkheid is een nog belangwekkender vraag dan of er vooruitgang is in de theorievorming.

Stellig is er zulke vooruitgang in de werkelijkheid. De sociale wetenschappen, en de sociologie in het bijzonder, zijn dermate succesvol in het veranderen van de definitie van de situatie, dat ze zelf als serieuze disciplines soms deerniswekkend te kijk staan. Iedereen weet al, wat zij nog als moeizaam resultaat van wetenschappelijk onderzoek trachten te verkopen. Het Thomas theorema is van ons allemaal geworden en de zichzelf vervullende voorspelling is in de beleidsvorming geïnstitutionaliseerd. Zoals we Freud van onszelf hebben gemaakt, zo zelfs dat hij niet meer naar believen aan en uit te zetten is, zo weten we ook onomkeerbaar dat sociale feiten niet anders zijn dan onze slechts ten dele te kiezen interpretatie van de feiten en dat anderen weer reageren vanuit hun visie op de feiten. Je hebt een gedachte en je zou daarom wat willen doen, maar omdat de burens dan ongetwijfeld dat zullen doen wat je vreest, doe je wat anders dan je dacht, waarna overigens de burens nog precies doen wat je eerst dacht, omdat ze wel vermoedden dat je iets anders zou doen dan je dacht vanwege hun reactie, hoewel zij ook wat anders hadden kunnen doen. Je wordt er gek van, maar je kunt het niet uitzetten.

De zichzelf vervullende voorspelling gaat over eerste, tweede, derde, vierde, vijfde orde effecten van ons handelen. Vooruitgang is er, omdat de welopgevoede hedendaagse mens als afgedaald socioloog zich bewust is geworden van hogere orde-effecten dan voorheen. Maar wat heet vooruitgang! Ergens in de oplopende orde verliezen we toch het zicht en al veel eerder zijn we onze beheersing erover verloren. Dat is namelijk het tragische resultaat van platvloers geworden sociologie, dat we ons veel ingewikkelder problemen kunnen indenken dan we ooit maar bij benadering aankunnen. Op de partijbureaus van politieke partijen in verkiezingstijd, in de beleidsafdelingen van departementen van algemeen bestuur, bij het reclamebureau van de bierbrouwer en op de topconferentie van regeringsleiders kunnen ze binnenskamers wel tot het vierde orde-effect doorredeneren, zonder dat buiten de deur ook maar één gecontroleerde actie het verder dan een tweede orde-effect brengt.

Het is de rauwheid van het bestaan. Dat we alsmaar sociologisch wijzer worden. Dat we dat nauwelijks als gewonnen inzicht herkennen, maar eerder de brenger ervan beschuldigen van alledaagsheid. Dat we zodoende de problemen veel ingewikkelder kunnen maken. En dat de competentie van ons handelen daar volstrekt geen gelijke tred mee houdt. Als dat geen ironie is! Het is echter wel gelukkig dat dit geen self fulfilling prophecy is. Wie zegt: 'Dit probleem is veel te ingewikkeld voor u, dit kunt u niet aan', krijgt wel gelijk, echter niet vanwege de voorspelling, maar gewoon omdat het zo is. Tenzij natuurlijk de aangesprokene de zenuwen krijgt en daardoor het problemen uit de handen laat vallen. Jammer, nooit heeft het sociale slechts één kant. Altijd is het omgekeerde ook waar.

Jankarel Gevers